

ANNA OVASKA

Epävarmuuden puolesta

– Siri Hustvedtin ruumiilliset mielet ja rajojen hauraus

Kirjoista tuttu *brownstone*-koti löytyy rauhaisalta kadulta Prospect Parkin kupeesta, sellaisena kuin olin sen kuvitellut. Kirjailija Siri Hustvedt (s. 1955) avaa oven rappusten yläpäässä. Hän on kiinnostunut erilaisista välitiloista ja kategorisoinnit ylittävästä ajattelusta. Tapamme havaita todellisuutta ja muistaa mennyttä ovat kulttuurin, kokemusten ja tunteiden värittämiä. Ihmisvauva on pitkään riippuvainen toisista ihmisistä. Kieli kehittyvä varhaisen vuorovaikutuksen muodoista. Nämä aiheet nivoutuvat yhteen ja ylittävät tieteiden välisiä raja-aitoja Hustvedtin teksteissä: ”Olen aktiivisesti pyrkinyt hämärtämään jäykkiä ja sitkeitä rajoja. Päämääränäni ei ole tehdä kaikesta ajattelusta yhtä mössöä vaan ennemmin rakentaa tarkkoja monimerkityksisyyden alueita.”¹

Taiteen ja tutkimuksen välillä liikkuva Hustvedt väitteli 1986 Columbian yliopistossa Dickensistä. Hän kirjoittaa sekä fiktiota että tietokirjallisuutta ja luennoi Cornellin yliopiston lääketieteellisessä psykiatriasta. Hustvedtin kaunokirjallisten tekstien, esseistiikan ja tutkimuksen ytimessä ovat erilaiset välitilat, joissa minän ja toisen, mielen ja ruumiin, eri sukupuolten, havainnon, muistamisen ja kuvittelun rajat muuttuvat huokoisiksi. *Vapiseva nainen. Hermojen tarina* (The Shaking Woman or a History of My Nerves, 2009) lähtee liikkeelle neurologisesta oireesta ja päättyä kirjoittamaan minän ja maailman sekoittumisia. Viimeisin romaani *Säihkyvä maailma* (The Blazing World, 2014) pohtii taidetta, havaitsemista ja sukupuolikategorioiden aiheuttamia näköharhoja. ”Tietyt ideat vetävät meitä intuitiivisesti puoleensa enemmän kuin toiset”, usein henkilökohtaisista rajojen hälvenemisen kokemuksista kirjoittava Hustvedt muistuttaa tuoreessa esseessään².

Tapamme toukokuisena iltapäivänä kirjailijan Brooklynin kodissa New Yorkissa. Hustvedtia ei haittaa, vaikka keskeytän hänet viimeistelemästä abstraktia bioekologisesta käänteestä tieteissä. Viime syksynä osana koelmaa *A Woman Looking at Men Looking at Women* julkaistussa laajassa esseessä ”The Delusions of Certainty” eli ”Varmuuden harhakuvitelmat” kirjailija-tutkija kysyy kiperiä kysymyksiä mielellisestä, kielellisestä ja ruumiillisesta olemisesta:

”Mitä ajattelu on? Ovatko ajatukset jokaisen ihmisen sisällä olevan kertojan lausumia? Onko ajatteleva sama asia kuin sisäinen puhe? Kuten Wittgenstein argumentoi, ei ole olemassa yksityistä kieltä. Jopa itselleni puhuessani käytän sanoja, jotka jaan toisten ihmisten kanssa. Sanat elävät minän ja sinän välissä. Kieli tapahtuu välillämme. Käyttävätkö tiedostamattomat ajatukset sanoja? Sijaitsevatko aja-

tukset ainoastaan ihmisen mielessä ja/tai aivoissa? Vai ajatteleeko ihminen koko ruumiillaan? Ajattelevatko vauvat? Voisiko valeraskaus olla ruumiin tapa ajatella? Voivatko hermosto-, umpieritys- ja immuunijärjestelmät symboloida toiveita ja pelkoja? Millä tapaa variksen ajatukset ovat samanlaisia kuin minun? Miten voin ajatella jotakin, mitä en ole ajatellut koskaan aiemmin?”³

Tavoitteena on purkaa mielen ja ruumiin kahtiajaon aiheuttamia ongelmia filosofiassa ja empiirisessä tutkimuksessa. ”Me kallistumme kohti täsmällisyyttä, emme epätarkkuutta”, Hustvedt kirjoittaa, mutta painottaa, että myös tieteessä tulisi kestää epävarmuutta ja monimerkityksisyyttä⁴. Tieteenalojen rajat ylittävä käänne kohti ruumiillisuutta on hyvä esimerkki tutkimuksen avautumisesta moninaisuuden suuntaan. Keskustelussamme Hustvedt hahmottaa käännettä eri tieteissä viime vuosisadan puolivälin tienoilla syntyneenä vastustuksena ajatukselle mielestä jonkinlaisena ilmassa kelluvana ajatusten generaattorina:

”Yhtäällä oli ’kognitiivinen vallankumous’, joka johti klassiseksi komputationaaliseksi mielen teoriaksi kutsuttuun näkemykseen. Siinä mieli nähtiin digitaalisena, laskennallisena, ongelmia ratkaisevana kojeena. Toisaalla oli saussurelainen lingvistinen strukturalismi – niin ikään binaarinen systeemi – joka puolestaan muuntui jälkistrukturalismiksi. Tässä teoriassa ruumis ymmärrettiin puhtaasti kulttuurisena rakennelmana, eräänlaisena tekstinä. Uskoakseni näiden kahden toisistaan pitkälti riippumattoman mutta oudolla tavalla rinnakkaisen suuntauksen ylilyönnit sekä luonnon-tieteissä että humanistisessa tutkimuksessa kävivät kestävämmiksi. Molemmilla puolilla menttiin liian pitkälle.”

Esimerkiksi keinoälytutkimuksen umpikujat ovat saaneet aikaan uudenlaista ajattelua. Hustvedt nostaa esiin AI-

tutkija Rodney Brooks (s. 1954) ja muutama päivä ennen haastattelua menehtyneen filosofi Hubert Dreyfusin (1929–2017). Kummallekin heistä oli jo vuosikymmeniä sitten selvillä, ettei mieltä voi olla ilman ruumista. Dreyfus todisteli 1960-luvulta alkaen fenomenologisen ajattelun pohjalta, että keinoälyn kehittäjät eivät koskaan onnistuisi luomaan ihmisiä vastaavia täydellisiä androideja. Dreyfusin näkökulmasta keinoäly on mahdoton, sillä mieli kumpuaa ruumiista, joka liikkuu ja toimii maailmassa. Taidot ja kyvyt, jotka ylipäänsä tekevät meistä mielellisiä olentoja, vaativat ruumiillista olemista: ”Dreyfusille koko ruumis ja sen liikkeet ovat mentaalisen toiminnan välttämättömiä osia”, Hustvedt muistuttaa.⁵

Brooks on puolestaan työskennellyt Massachusetts Institute of Technologyn tietojenkäsittelytieteen ja tekoälylaboratorion johtajana mutta hylkäsi perinteisen keinoälyn jo 1970-luvun lopulla. Sen sijaan hän on luonut ”mobotteja” tai ”olioita”, joiden toiminta nojaa ajatukseen älykkyydestä ruumiillisena toimintana: ”Ne navigoivat ympäristössään vastaamalla siihen ’älykkäästi’ sensorien avulla.”⁶ Perinteinen ajatus keinoälystä on kuitenkin kaukana: oliot muistuttavat enemmän hyönteisiä kuin ihmisiä, eikä niillä toki ole subjektiivisia kokemuksia.

Komputationalismin kriitikoiden lisäksi Hustvedt korostaa haastattelussa feministisen ajattelun merkitystä murroksen alkuunpanijana:

”Feministiset teoreetikot ovat argumentoineet vuosikymmenien ajan, että länsimaisen ajattelun historiassa ruumista on halveksuttu materiaalisena, matalana ja feminiinisenä, kun taas mieli on ymmärretty hengellisenä, korkeana ja maskuliinisenä. Monilla ajattelijoilta on tuskin aavistustakaan, että feministisellä teorialla oli heihin mitään vaikutusta, mutta olen vakuuttunut, että sillä oli. Se oli niin sanotusti ilmassa. Tämä ajatusten liike kiehtoo minua. Ideat leviävät ja ihmiset tarttuvat niihin ilman, että ovat edes lukeneet niistä.”

Jotakin oli siis vialla ruumiillisen olemisen sivuuttaneissa malleissa. Uudenlaiselle ajattelulle oli tilausta, ja käänne kohti ruumiillisuutta on ollut dramaattinen.

Itse ajatukset eivät kuitenkaan ole uusia. Hustvedt mainitsee muiden muassa italialaisen Giambattista Vicon (1668–1744) ja englantilaisen Margaret Cavendishin (1623–1673) varhaisina ajattelijoina, joille mieli oli vääjäämättä ruumiillinen. Vico visioi ihmisiä edeltäviä ”jättiläisiä”, jotka olivat enemmän ruumiillisia kuin tietoisia olentoja. Ne eivät tunnistanee peilikuvaansa tai reflektoineet ajatuksiaan mutta havaitsivat ja kuvittelivat ruumiinsa pohjalta. Kieli sai alkunsa eleistä ja huudahduksista. ”Vicon tarina ihmiskunnasta on samalla tarina ihmisen kasvusta aikuisuuteen.”⁷ Sittemmin ajatus ruumiista kielen ja abstraktin ajattelun pohjana on tullut kuuluisaksi George Lakoffin ja Mark Johnsonin metaforateorian osana – joskaan Vicoa ei Lakoffin ja Johnsonin kirjoituksissa mainita⁸. ”He tuskin lukivat häntä”, Hustvedt huomauttaa ja jatkaa pian: ”Luin Vicoa opiskellessani, enkä ymmärtänyt häntä, jos rehellisiä ollaan. Muistin ne jättiläiset ja ajattelin, että hän oli hullu.”

Cavendishiin hän puolestaan kertoo törmänneensä luettuana lukuisia neurotieteellisiä tutkimuksia ja havaittuaan, miten umpimähkäisesti tutkijat viittasivat René Descartesiin (1596–1650) ja tämän ajatukseen käpyrahasesta sielun ja ruumiin yhdistävänä elimenä. Tutkijat hyökkäsivät Descartesin dualismia vastaan – mutta mitä ilmeisimmin alkuteksteihin tutustumatta ja samaa tarinaa toistaen.

”Olin lukenut Descartesia nuorempana, mutta palasin silloin hänen ajatteluunsa. Sitten luin uudelleen Thomas Hobbesia [1588–1679]. Sitten Pierre Gassendia [1592–1655]. Uppouduin siis 1600-luvulle, sillä siellä luodut argumentit ovat eläviä ja tarkkarajaisia ja autoivat minua ymmärtämään nykyistä ajattelua. Ja näin löysin Cavendishin. Kun ensin kohtasin hänen näytelmänsä, runonsa ja luonnonfilosofiansa, kaikki tuntui aivan hölynpölyltä. Ihmettelin, että kuka tämä nainen on! Sitten ryhdyin lukemaan järjestelmällisemmin ja tajusin, että tässä se on – kirjaimellisesti ruumiillinen, organistinen, antimekanistinen teoria mielestä ja ruumiista. Teoria on samalla todella dramaattinen ja erilainen kuin kenenkään toisen ajattelijan

Kuva: Anna Ovaska

tuona aikana. Mitä enemmän uppouduin Cavendishin ajatteluun, sen merkityksellisemmältä se alkoi tuntua.”

Cavendish ymmärsi luonnon itseään liikuttavana, itsensä luovana ja itsensä tuntevana ruumiina. Varhaismodernin filosofin tapa hahmottaa fyysistä todellisuutta elollisena kuroi umpeen materiattomana ymmärretyn mielen ja materiaalisena ymmärretyn ruumiin välisen kuilun: mieli ja järki olivat hänelle osa ihmisten olemista ja elämää mutta myös muiden olioiden.⁹ Niin ikään Cavendishin kirjoitusten polyfonisuus kiehtoo Hustvedtia:

”Romaanikirjailijana olen myös syvästi ihastunut hänen moniääniseen kirjoitustapaansa. Pidän valtavasti siitä, miten hän lavastaa moninaiset ideat, mielipiteet ja teorit polyfoniseen, hybridiin muotoon. Cavendishin ajattelu tuntuu todella radikaalilta ja mietin myös, miten hän oikein päätyi ajattelemaan niin kuin ajatteli. Ensin feministiset kirjallisuudentutkijat löysivät uudelleen Cavendishin, mutta nyt hänestä ollaan kiinnostuneita myös filosofian laitoksilla ajattelijana, joka ennakoiki nykyisiä keskusteluita tietoisuudesta. Olen todella iloinen hänen puolestaan! Cavendishissa on suuruutta, joka tulee nyt todistetuksi.”

Aivotodellisuus ja nisäkäsruumiit

Neurotieteet askarruttavat Hustvedtia jatkuvasti. Hän on kuitenkin myös todennut, että puhe mielen neuraalisista korrelaateista aivoissa lähinnä paljastaa mieli–ruumis–kuilun, ei sulje sitä¹⁰. Aivokuvista on hyötyä, kun pitää todistaa vaikkapa sellaisten ilmiöiden olemassaolo, joille ei tunnu löytyvän fysiologista selitystä. Aiemmin hysteriana tunnettuun konversiohäiriöön liittyvät selittämättömät halvausoireet ovat tästä hyvä esimerkki. Auringon olohuoneen vihreänharmaalla nojatuolilla, haastattelulle varatussa sopessa, hän perääkin filosofisesti monivaihteisempaa ymmärrystä neurotieteellisestä tutkimuksesta:

”fMRI ja muut kuvannustekniikat eivät tarjoa ikkunaa aivoihin, mutta tiettyjä eroja voidaan havaita niiden avulla. Esimerkiksi aivokuva henkilöstä, jota on pyydetty näyttämään halvaantunutta, näyttää kovin erilaiselta kuin kuva henkilöstä, joka kärsii konversiosta tai hysteerisestä käden halvaantumisesta. Tämä paljastaa merkittävän asian: konversio-oireet eivät ole sairauden teeskentelemistä. En siis lainkaan väheksy kuvantamisen parissa tehtyä työtä. Mutta on myös tärkeää tarkastella näiden kuvien lukemiseen liittyviä rajoituksia ja oletuksia.”

On myös eri asia, puhutaanko neurotieteellisistä tutkimuksista vai niiden popularisoinneista. Popularisointi avaa näkymän siihen, mitä yleisimmin ajatellaan. Hustvedt huomauttaa monien helpottuvan oletuksesta, että ilmiöt kuten uskonto tai mielen sairaudet voitaisiin paikantaa aivoihin. Uskomuksemme ja kärsimyksemme sijoittuisivat näin tiettyyn paikkaan, anatomiseen kohtaan kehossa:

”Kun olen kysynyt ihmisiltä, mitä he ajattelevat mielestä ja ruumiista, monet ottavat täysin dualistisen kannan. Heistä on lohdullista, että aivoista tiedetään yhä lisää, ja heitä esimerkiksi viehättää ajatus, että masennus johtuisi hermostollisten kemikaalien epätasapainosta. Mutta samalla he pitävät kiinni ideasta, että mieli on oma erillinen alueensa, jolla ei kirjaimellisesti ole lainkaan fyysistä ilmenemismuotoa.”

Hustvedtin oman ajattelun erityispiirre on hänen kykynsä tuoda yhteen eri aloilla tehtyä tutkimusta:

”Luulen, että minua kutsutaan joskus puhumaan, koska iso osa tästä tutkimuksesta on syntetisoimatta. Paikoitellen ajatteluperinteet ja tutkimusalueet risteävät, mutta tätä ei tapahdu kovin usein, sillä ihmisillä on tapana kulkea niitä polkuja, jotka ovat jo valmiina. Tällöin heiltä jää monesti huomaamatta niin ajattelun taustalla olevat oletukset kuin myös vastaavuudet ja kytkökset toisiin aloihin.”

Tieteidenvälisyyttä tarvitaan, koska esimerkiksi mieltä on vaikea tutkia irrallaan sosiaalisesta todellisuudesta: mieli–ruumis-ongelma laajenee nopeasti subjekti–ympäristö-ongelmaksi¹¹.

Hustvedtille toisenlainen ymmärrys mielestä tarkoittaa samalla toisenlaista tapaa hahmottaa yksilön suhdetta maailmaan ja toisiin ihmisiin – ja näin myös toisenlaista tapaa ymmärtää masennuksen kaltaisia mielen-terveyden ongelmia:

”Jos ajatellaan, että mielen ja aivojen kokonaisuus on muuttuva ja dynaaminen ilmiö; että myös eläimillä on mieli; että mieli ja aivot ovat enemmän Vicon hahmotteleman kaltaiset kuin hobbesilaiset; ja että ne muuttuvat kokemuksessa, on tarkasteltava masentuneen ihmisen suhteita toisiin ihmisiin tämän elämässä, jotta voidaan mitenkään vastata kysymykseen, mikä on mennyt pieleen.”¹²

Suurin ongelma tähänastisissa keskusteluissa on ollut inhimillisen elämän synnyn ja ruumiillisuuden unohtaminen: tarina märestä, orgaanisesta nisäkäseläimen kehityksestä on vaiennettu¹³. ”Länsimainen filosofia on täysin pyyhkinyt pois sen toiseikan, että jokainen syntyy naisen ruumiista”, Hustvedt painottaa. Onko mielen rakentumiselle väliä, miten olio syntyy, kasvaa ja kehittyy?

Tällä hetkellä häntä kiehtovat tutkimukset istukasta – ja niiden yllättäväkin vähyys:

”Minusta tuntuu, että tästä voisi lähteä eteenpäin, siis ajatuksesta, että istukka on *väli*-elin. Tämä on viime aikoihin saakka sivuutettu täysin varsinkin kaikissa filosofisissa teorioissa siitä, mitä me olemme. Ja sama koskee empiiristä tutkimusta: embryologiassa istukka on ollut täysin tuntematon elin. Tämä on outoa.”

Iso kysymys on myös lapsen kehitys ja sosiaalistuminen kielelliseen todellisuuteen. Kieli kantaa mukanaan varhaisia dialogisuuden muotoja, lapsen ja aikuisen esikie-

lellisiä rytmisiä keskusteluita. Tämä näkyy kielen ja ajattelun rytmeissä ja ajallisuudessa:

”Mistä tämä ajallisuus tulee? Se palautuu varhaisiin dialogisiin rytmeihin, jotka jäävät osaksi rytmistä todellisuuttamme – puhtaasti nisäkkään elämään kuuluvien rytmien kuten hengityksen ja sydämenlyöntien rinnalle. Tämä dialoginen ajallisuus muodostuu kehityksen myötä, toisten ihmisten välityksellä.”

”Varmuus”-esseessään Hustvedt pohtii ihmisen synnyn, kasvun, kehityksen ja kielellistymisen prosesseja. Niillä saattaa olla suuri merkitys sille, mitä mieli, kokemus ja ajatukset ovat:

”Jos ajattelu kytkeytyy tuntemuksiin ja ruumiillisiin liikkeisiin siinä missä symboleihin; jos varhaiset esidialogit vauvan ja aikuisen välillä ovat tärkeitä ajattelun kehitykselle; jos orgaanisen kasvun ja kokemuksen välillä on vastavuoroinen suhde; jos merkityksellisyys saa alkunsa varhaisessa elämässä motoris-sensoris-emotionaalisten rytmien kehittyessä – eräänlaisen olemisen metriikan, joka jää sisällemme ja joka on osa jopa kaikkein hienostuneimpia älykkyyden ja luovuuden muotoja –, tällöin klassinen, kognitiivinen, computationaalinen teoria mielestä on mahdoton.”¹⁴

Taiteen intersubjektiiviset tilat

Taide on yksi paikka, jossa minän ja toisen yhteenkietoutuminen tulee näkyväksi. Taide on aina intersubjektiivista, Hustvedt korostaa. Taideteos muuttuu eläväksi vasta vastaanottajan ruumiillisessa kokemuksesta¹⁵. Kun kohtaamme teoksen, tuomme mukamme henkilökohtaiset kokemuksemme, tunteemme ja muistomme:

”Ilman katsojaa, lukijaa tai kuulijaa taide olisi kuollutta. Jotakin tapahtuu minän ja sen välillä; ’se’ kantaa mukanaan toisen ihmisen tietoista tekoa. Se on *olio*, jota hallitsee toisen ihmisen subjektiivisuus ja jonka äärellä voin kokea kipua, huumoria, seksuaalista halua, epä mukavuutta. Ja tämän vuoksi en kohtele taideteoksia samalla tavalla kuin kohtelen tuolia, mutten myöskään niin kuin todellista ihmistä.”¹⁶

Aihelmaa ei malta jättää väliin Brooklynissaakaan. Keskustelussamme Hustvedt muistuttaa, että taideteokset ovat olemassa vain, jotta niitä voitaisiin katsoa (tai lukea, kuunnella, koskettaa...). Niiden olemiselle ei ole mitään muuta syytä. Kun vietämme aikaa teoksen luona, se todella avautuu meille ajassa, hän korostaa, ja katsahtaa olohuoneen seinällä olevaa abstraktin taiteen kokoelmaa:

”Näkee jotain, mitä ei olisi voinut nähdä, jos olisi viettänyt sen äärellä ainoastaan muutaman minuutin tai pienen hetken, niin kuin moni tekeekin. Moni vain rekisteröi teoksen olemassaolon: ’Näin *Mona Lisaa*. Koin kulttuurisen kokemuksen.’ Vaikka taideteos itsessään ei keriydy auki ajassa, se keriytyy auki katsojalle. Uskon syvästi, että taide-

teokset ovat osaksi toisia olentoja – ne eivät ole vain asioita. En tällä tarkoita, että teoksella olisi jonkinlainen mystinen *pneuma* tai henki. Pikemminkin ajattelen, että meillä on intersubjektiivinen suhde taiteeseen.”

Taideteos ei – tietenkään – ole sama kuin toinen ihminen:

”Selvästikään emme ole tekemisissä henkilön kanssa. Se ei käy juttusille. Tiedämme, että henkilöhahmot eivät hyppää kirjasta ulos ja pure meitä. Teos ei vastaa meille eikä ota kontaktia niin kuin todellinen ihminen tekisi. Taideteoksen herättämä kokemus on erityinen, sillä siihen sisältyy ’esteettiseksi kehukseksi’ kutsumani turvamekanismi, joka suojaaa katsojaa, lukijaa tai kuulijaa vaarallisilta tunteilta, joita hän saattaisi tosielämässä paeta. Turvassa esteettisen kehityksen sisällä voimme kohdata teoksen, jonka on luonut toinen tietoisuus ja tiedostamaton – toinen ihminen.”

Hustvedtia kiehtoo myös se, mitä lukemisen aikana tapahtuu: miten yksilön oma sisäinen ääni väistyy hetkeksi lukiessa. Hän viittaa lukemiseen ja kuvitteluun puretu- vassa esseessään kirjallisuudentutkija Georges Poulet’hen, joka on kirjoittanut kirjallisuudesta kolonisaation muotona¹⁷. Haastattelussa Hustvedt täsmentää:

”Tekstistä tulee sisäinen kertojani – tietyn ajaksi. Voin tietenkin keskeyttää lukemisen, pysähtyä ja kysyä itseltäni jotakin. Joskus ajatukset harhailevat toisaalle ja joudun tulemaan uudelleen toisen äänen kolonisoimaksi. Mutta se todella on eräänlainen kaapatuksi tulemisen muoto. Kysymys kuuluukin: mikä tämä sisäinen kertoja on? Mitä tarkoittaa, että sisällemme ilmestyy toinen? Emme tiedä, mistä tässä on kyse. Samalla mieli–ruumis-ongelma muuttuu todella hankalaksi. Subjektiivinen ensimmäisen persoonan kokemus ja kolmannen persoonan aivojen todellisuus ovat täysin erilaiset. Kukaan ei voi ottaa fMRI-kuvaa sisäisestä kertojasta.”

Kokevan subjektin ja ulkopuolelta aivoja tarkastelevan näkökulmat ovat radikaalisti erilaiset. Ensimmäisen persoonan näkökulmassamme olemme täysin tietämättömiä aivoissa tapahtuvista prosesseista. Aivoja katsoessa taas havainnot ja kokemukset ovat näkymättömiä.¹⁸ Taiteen kokemista onkin vaikea tutkia empiirisesti. Se ei kuitenkaan jää tavoittamattoman subjektiivisuuden alueelle, sillä tällöin olemme kaiken aikaa toisen äärellä ja vaikuttamina.¹⁹ Luettu ja kohdattu myös kasvaa osaksi itseä:

”Jokainen kirja, joka muuttaa minua, muuttuu minuksi. Sen vieras musiikki, rytmit, ajatukset ja tarina asettautuvat ruumiiseeni ja voivat ilmestyä uudelleen omassa kirjoitussessani, mutta sitten en enää tiedä, että ne ovat siellä.”²⁰

Lukemisen ja kirjoittamisen prosessit ovat pitkälti tiedostamattomia. Ja sama pätee myös tutkimuksen tekemiseen – tulemme ilmassa liikkuvien ideoiden vaikuttamiksi.

”Taideteos muuttuu eläväksi vasta vastaanottajan ruumiillisessa kokemuksessa.”

Havainto, sukupuoli, politiikka

Miten suuri merkitys tunteilla ja kokemuksilla on siinä, mitä ja miten me ylipäänsä havaitsemme? Tämä on Hustvedtin kestoaihe. Hän toteaa, että tutkimuksissa ollaan kallistumassa siihen, että kaikki havainto on luovaa: ”Nähdään pitkälti sitä, mitä odotetaan nähtävän.” Kulttuurisista ideoista ja tarinoista tulee osa havaintoamme, mutta emme ole aina tietoisia myöskään tästä²¹:

”Aivomme eivät ole kameroita tai äänityslaitteita. Visuaalinen havainto on aktiivista ja sitä muovaavat sekä tietoiset että tiedostamattomat voimat. Odotukset ovat ratkaisevan tärkeitä havaintokokemukselle, ja on opittua, miten odotamme maailman toimivan. Ja kun jotakin on opittu hyvin, se muuttuu tiedostamattomaksi.”²²

Juomme vettä Iittalan vihreistä kartiolaseista. Keittiön turkoosit kaapit vaihtelevat väriä takapihan auringonpaisteen mukaan. Kun kivitalon sisään kantautuu JFK:lle matkaavan lentokoneen ääni, muistaa olevansa keskellä Brooklynia. Hustvedt puhuu makuaistiin ja näköön yhdistyvistä arkisista harhoista:

”Kolmannessa romaanissani käytin kahta esimerkkiä omasta elämästäni: jos kuvittelee, että maitolasissa on appelsiinimehua (tai toisin päin), ei maista maitoa eikä appelsiinimehua vaan kammottavan yllättävän nesteen. Tämä on hyvä tapa selittää ilmiö. Toisen kerran kävelin hotellin käytävällä ja näin hahmon sadetakissa tulevan minua kohti. Mutta se oli oma peilikuvani. En tunnistanut itseäni! Tämä myös paljastaa sen, että havainto vaatii suuntautumista: emme vain tallenna havaintoja ’todellisesta maailmasta’.”

Esseissään Hustvedt korostaa, että havainto on perusluonteeltaan konservatiivista ja ennakkoluuloista. Se on tyypillistämistä ja kategorisointia, joka auttaa meitä ottamaan selkoa maailmasta: ”Emme ota passiivisesti vastaan informaatiota maailmasta vaan olemme todellisuuden luovia tulkitusjonoja.”²³

Kysymys havaitsemisesta kytkeytyy suoraan myös sukupuoliin, joka on niin ikään yksi Hustvedtin toistuvista aiheista. Tiedostamattomat ajatukset feminiinisuudesta ja maskuliinisuudesta vaikuttavat havaintoihimme²⁴. Esseissään Hustvedt tarjoaa lukuisia esimerkkejä tieteellisistä tutkimuksista, joiden tekijät ovat nähneet, mitä ovat odottaneet näkevänsä. Esimerkiksi käy 40-lukulainen tutkimus hedelmäkärpäskoiraiden aktiivisuudesta ja -naaraiden passiivisuudesta, jolla on sittemmin perusteltu eroja miesten ja naisten sukupuolikäyttäytymisessä²⁵. Vielä ongelmallisempi on väite geneettisestä perustasta maskuliinille etuoikeuden kokemukselle²⁶. Kysymys kuuluukin: ”Miksi niin monet erittäin kyseenalaiset ajatukset päätyvät kulttuurisesti hyväksytyiksi faktoiksi?”²⁷

Sukupuoleen liittyvät kategoriat vaikuttavat myös siihen, miten taidetta katsotaan ja arvotetaan. Hustvedtin *Sähkövä maailma* -romaanin keskushenkilössä kiteytyy tarina kuvataiteilijasta, joka saa arvostusta vasta mieheksi tekeydyttyään. New Yorkissa uransa viime vuosisadan jälkipuoliskolla luoneet taiteilijat kuten Louise Bourgeois (1911–2010), Alice Neel (1900–1984), Eva Hesse (1936–1970) ja Yayoi Kusama (s. 1929) ovat nykyään suuria nimiä niin Yhdysvalloissa kuin Suomessa. Silti ”naistaiteilijuuteen” liitetään yhä edelleen erilaisia mielikuvia kuin ”miestaiteilijuuteen”:

”Tämä on yksi niistä pötköistä asioista, joita haluan sanoa, koska kukaan muu ei tätä sano: kun istuu, lukee tai kirjoittaa, kävelee kotosalla, ajattelee siinä ikinä olevansa nainen tai mies tai lyhyt tai pitkä tai yhtään mitään? Kunhan on. Vasta kun törmää johonkin vinoumaan tai ennakkoluuloon, ällistyy: ’Hetkinen, mitäs tässä oikein sanotaan? Mistäs tämä putkahti?’ Tällainen häijyys laittaa ajattelemaan, ja tajuaahan sitä sitten: ’Oho, olen nainen!’ Silloin katsoo itseään ulkopuolelta ja tiettyssä tilanteessa olevana.”

Hustvedt on huomannut omakohtaisesti, miten eri tavoin omasta elämästä lainaaviin teksteihin suhtaudutaan riippuen siitä, mihin sukupuoleen kirjoittaja luetaan. Esimerkiksi ”tunnustuksellista” romaania

tai sairauskokemuksista kumpuavaa esseettä pidetään miehen kirjoittamana arvokkaana, naisen kirjoittamana puolestaan jotenkin hävettävänä. ”Niin kauan kuin nämä luokittelet pysyvät yllä ja suorastaan vihannoivat, olemme ongelmissa”, hän kiteyttää.

Tutkimuksen ja taiteen arvottamisen lisäksi yhteiskunnallista keskustelua ja politiikkaa ohjaavat pitkälti tunteet ja tiedostamattomat odotukset ja ennakkoluulot. Koko kevään maailmalla on vellonut keskustelu Yhdysvaltain Valkoisen talon esittämistä ’vaihtoehtoisista faktoista’. Hustvedt huomauttaa, että koko kysymys totuudesta ja faktoista on monimutkainen. Myös totuuksia valikoimalla, jättämällä yksiä sivuun ja nostamalla toisia esiin, saadaan pönkitettyä omaa ajattelua ja argumentointia. Haastattelun lopuksi puhe kääntyy Yhdysvaltojen poliittiseen tilanteeseen ja Donald Trumpin nousuun presidentiksi:

”Monet ihmiset – eivät vain Trumpin kannattajat – ajattelevat, mitä he haluavat ajatella. Tunteilla on tässä valtava merkitys. Luultavasti tähän pitäisi kohdistaa huomio sen sijaan, että puhutaan valeuutisista. Vaikka valheista päästäisiin kokonaan eroon, jos vaikka teknologia kaatuisi, silti olisi tarinoita ja huhuja, kertomuksia, jotka tukisivat emotionaalista tarvetta Trumpin kaltaiselle hahmolle.”

Hustvedtin analyysissä mainittu emotionaalinen tarve palautuu ennen kaikkea valkoisen ihon aiemmin taakkaan etuoikeuden illuusion rikkoutumiseen:

”Näen Trumpin välineenä tai symbolina hänen kannattajiensa matkalle häpeästä ylpeyteen. Nämä valkoiset ihmiset ovat kokeneet, että heidät on sysätty marginaaliin maan

muuttuessa. He tuntevat, että heidän automaattinen etuoikeutensa on haastettu, ja tämä on heille nöyryyttävää. Ja kun yhtälöön lisätään nainiin kohdistuva viha, ollaan todella tulenarassa tilanteessa. Kun toimittajat, aivan syystä, korjaavat faktoja, he eivät todellisuudessa onnistu horjuttamaan Trumpia. Faktantarkistus on hyvä asia, mutta se ei ole ratkaisu tähän ongelmaan.”

Miten sitten voitaisiin vastustaa Trumpin hahmossa tiivistyvää kertomusta?

”Vastakkainen tarina trumpismille on, että me olemme sosiaalisia eläimiä, jotka tarvitsevat toisiaan selviytyäkseen. Me olemme kollektiivisia olentoja. Me synnymme avuttomina ja kehitymme paljon hitaammin kuin toiset nisäkkäät. Ja voi olla, että kehittyneet itserflektiiviset kykymme ovat sidoksissa tähän hyvin, hyvin hitaaseen sosiaaliseen kehitykseen. Myötätunto ja välittäminen eivät ole vain mukavia ja hyviä asioita vaan osa tulevaisuuttamme lajina tällä planeetalla.”

Hustvedtin ehdottama vastakertomus tarjoaa toisenlaista kuvaa ihmisyydestä. Emme ole ilmoissa leijuvia mieliä ja toisista yksilöistä irrallisia ruumiita vaan kulttuurin läpäisemiä ruumiillisia olentoja, jotka tarvitsevat toisiaan. Tämän oivaltaminen vie pohjaa toisiin kohdistuvalta vihalta mutta koskettaa samalla laajempia kysymyksiä.

”On elintärkeää, että Donald Trumpia vastustava kertomus tarttuu häpeään, rasismiin ja misogyniaan, jotka ruokkivat hänen valtaansa. Meidän on kysyttävä, keitä me olemme, mutta myös, keitä me haluamme olla niin ihmisinä kuin amerikkalaisina.”

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Siri Hustvedt, *Borderlands. First, Second, and Third Person Adventures in Crossing Disciplines*. Teoksessa Siri Hustvedt, *A Woman Looking at Men Looking at Women. Essays on Art, Sex, and the Mind*. Simon & Schuster, New York 2016, 343–366 (365).
- 2 Siri Hustvedt, *Becoming Others*. Teoksessa Hustvedt 2016, 367–381 (369).
- 3 Siri Hustvedt, *The Delusions of Certainty*. Teoksessa Hustvedt 2016, 135–349 (294).
- 4 Sama, 169.
- 5 Sama, 259. Ks. myös Hubert Dreyfus, *What Computers Can't Do. A Critique of Artificial Reason*. Harper & Row, New York 1972 ja *What Computers Still Can't Do. A Critique of Artificial Reason*. MIT-Press, Cambridge (Mass.) 1992.
- 6 *The Delusions of Certainty*, 269.
- 7 Sama, 298.
- 8 George Lakoff & Mark Johnson, *Metaphors We Live By*. Chicago University Press, Chicago 1980.
- 9 *The Delusions of Certainty*, 144–145.

- Ks. myös Margaret Cavendish, *Observations upon Experimental Philosophy* (1666). Toim. Eileen O'Neill. Cambridge University Press, Cambridge 2001.
- 10 Siri Hustvedt, *I Wept for Four Years and When I Stopped I Was Blind*. Teoksessa Hustvedt 2016, 400–415 (407).
 - 11 *The Delusions of Certainty*, 152.
 - 12 Sama, 153.
 - 13 Sama, 284.
 - 14 Sama, 331.
 - 15 Siri Hustvedt, *Subjunctive Flights. Thinking Through the Embodied Reality of Imaginary Worlds*. Teoksessa Hustvedt 2016, 434–451 (441).
 - 16 Siri Hustvedt, *A Woman Looking at Men Looking at Women*. Teoksessa Hustvedt 2016, 3–18 (6).
 - 17 Georges Poulet, *Phenomenology of Reading*. *New Literary History*. Vol. 1, No. 1, 1969, 53–68. Ks. myös Hustvedt, *Subjunctive Flights*, 435.
 - 18 *Borderlands*, 345.
 - 19 Kiitos Laura Oulanteelle tästä huomiosta ja ylipäänsä avusta haastattelun

- tekemisessä. Kiitos tässä yhteydessä myös Fulbright-säätiölle, jonka ASLA-stipendi Columbian yliopistoon mahdollisti haastattelun.
- 20 Siri Hustvedt, *Sontag on Smut. Fifty Years Later*. Teoksessa Hustvedt 2016, 61–78 (78).
- 21 *A Woman Looking at Men Looking at Women*, 11.
- 22 Siri Hustvedt, *Balloon Magic*. Teoksessa Hustvedt 2016, 19–24 (19).
- 23 Siri Hustvedt, ”No Competition”. Teoksessa Hustvedt 2016, 79–95 (82).
- 24 Sama, 81.
- 25 Hustvedt (*The Delusions of Certainty*, 180–182) viittaa biologi Angus J. Batemanin vuoden 1948 tutkimukseen *Drosophila melanogaster* -nimisen hedelmäkärpäsen lisääntymisestä, ks. Angus J. Bateman, *Intra-sexual Selection in Drosophila*. *Heredity*. Vol. 2, No. 3, 1948, 349–368.
- 26 *The Delusions of Certainty*, 158.
- 27 Sama.